

คนดีที่มีความกตัญญูบนพื้นฐานพระพุทธศาสนา

Good people with gratitude base on Buddhist

บุษกร วัฒนบุตร¹, พระอุดมลิทธินายก, พระมหาภาณุวัฒน์ แสนคำ
Busakorn Watthanabut¹, PhraUdomsittinayok,
Phramaha Phanuwat Sankham
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkomrajavidyalaya University
¹Corresponding Author. E-mail : busaaiey2516@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้เป็นบทความวิชาการที่มุ่งประเด็นการนำเสนอเนื้อหาสำคัญของความกตัญญู ซึ่งเป็นพื้นฐานของคนดี ดังพุทธภาษิตภาษาบาลีที่ตรัสไว้ว่า “ภูมิ เว สาธูรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา” อันแปลได้ว่า ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี เพื่อก่อให้เกิดความตระหนักรู้ในคุณความงามความดีที่บุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นกระทำต่อตน โดยความกตัญญูนี้เป็นความรู้สึกภายในจิตใจซึ่งเป็นพื้นฐานหรือต้นน้ำของรากฐาน ตามคำสุภาษิตที่กล่าวไว้ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพื้นฐานของการดำรงชีวิตหรือพฤติกรรมของบุคคลขึ้นอยู่กับพื้นฐานของจิตใจที่ผลักดันบุคคลให้มีพฤติกรรมต่างๆ แสดงออกมาในการดำเนินชีวิตที่อยู่ร่วมกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เพื่อนร่วมงาน ชรรรมชาติ สังคมและโลก ซึ่งผู้ใดก็ตามที่เป็นคนที่มีลักษณะดังกล่าว คนนั้นจะจัดว่าเป็นคนดียอมเป็นที่รักใคร่ของบุคคลที่พบเห็นและยอมมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก

คำสำคัญ: คนดี; ความกตัญญู; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article is the academic writing that wish to presentation about the content of gratitude which is the basic of good people. The Buddha speech in pali language: Phumi Va Saturupanung Katunyukatavetita or The great Buddha speech as Nimitting saturupanung katunyukatavetita. The both of them mean the gratitude is a good people symbol which drive the people become aware of the others both person or others make the good for them. The Gratitude is live in depth of our mind or the upstream of the base. Moreover, the aphorism of Thailand as mind over matter that means when your brain controls your heart rate, it's mind over matter and was shown that the basic of the living depend on the basic of mind that drive the person shown their behavior in their society irrespective of father and mother, professor, king, peers, natural, society and the world. The good people who have gratitude characteristics will be came to the good people and be loved with others and always growth in their life.

Keywords: Good people; Gratitude; Buddhist

บทนำ

ความกตัญญูเป็นธรรมบรจฺในมจฺลที่ 25 ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้โดยมุ่งประเด็นให้นำไปพัฒนาคุณสมบัติของคนดี ให้ตระหนักเป็นนิจยฺอยู่เสมอถึงความดีหรือประโยชน์ที่ผู้อื่นมาปฏิบัติต่อเราหรือเป็นการพัฒนามนุษย์ให้กลายเป็นบุคคลที่ผู้รู้คุณคน ซึ่งการรู้บุญคุณคนหรือรู้อุปการะคุณที่ผู้อื่นทำให้ตนเองนับถือเป็นหลักแห่งความเป็นธรรมอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์ เพราะเป็นการสอดคล้องกับหลักคำสอนว่า “การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ มีคนทำดีให้กับเราและเราได้รับผลประโยชน์จากการทำดีของเขา เป็นต้นว่า ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข แต่เรารู้เพียงผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ตน ไม่รับรู้คุณค่าความดีของเขาย่อมก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมต่อกัน ความกตัญญูเป็นหลักธรรมที่พระพุทธศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ก่อให้เกิดความเมตตาเอื้ออาทรกันในสังคม ซึ่งเป็นที่ปรารถนาที่ต้องการในทุกชุมชน ทุกองค์กร และทุกสังคมที่ทุกแห่งในทุกยุคทุกสมัย คนที่มีคุณสมบัติของความกตัญญูจะผลักดันทำความเจริญรุ่งเรืองให้ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน สังคมและประเทศชาติเจริญ คนที่อยู่ในครอบครัว โรงเรียน องค์กร ชุมชน สังคม ประเทศใด แหล่งพื้นที่แห่งนั้นๆ ย่อมมีความสุข ความกตัญญูจึงเป็นคุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดีซึ่งเป็นบุคคลย่อมมีชีวิตประสพแต่ความก้าวหน้าเจริญรุ่งเรือง เป็นหลักถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตว์บุรุษ ในสังคมชาวพุทธคนมีกตัญญูทเวที่ย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรี และการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น เนื่องด้วยการได้ปฏิบัติธรรมอันถือเป็นมงคลอย่างที่สุด ในขณะที่ความคิดและความเชื่อตามวัฒนธรรมไทย ที่สรรเสริญ ผู้มีความกตัญญู และตำหนิ ผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณคนอื่นเป็นอย่างมาก คนไทยมีความเชื่อว่าผู้ที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ครูอาจารย์ จะมีความเจริญรุ่งเรืองประสบความสำเร็จในชีวิต ในทางตรงกันข้ามผู้ที่ไม่มีความกตัญญูหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าคนเนรคุณจะไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตและไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม อย่างที่มีการเปรียบเทียบว่าคนที่เนรคุณเป็นคนไม่มีศิลปะในการดำเนินชีวิต จิตใจขาดน้ำหล่อเลี้ยง หยาบกระด้าง ไม่เอาใจเขามาใส่ใจเราขาดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และไม่มี ความเมตตาเอื้ออาทรต่อผู้อื่น

ดังนั้นความกตัญญูจึงเป็นลักษณะของการรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นับถือ เชื้อฟ้า การทำให้ผู้อื่นสบายใจ และช่วยเหลือในกิจการงานต่างๆ การกระทำลักษณะนี้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความสบายใจ ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงาน ดังนั้นความกตัญญูเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายของคนดี ด้วยการเริ่มจากการที่เยาวชนไทยได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณถือเป็นเรื่องที่ดี เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม การเลี้ยงดูของครอบครัว การกล่อมเกลாதางสังคม เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยอบรมและส่งเสริมพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนให้มีคุณลักษณะของการเป็นคนมีความกตัญญู ความตระหนักรู้ในคุณของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อการเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ผู้นำ ผู้บริหารองค์กร หน่วยงาน ประเทศได้อย่างแข็งแรง มั่นคง และยั่งยืน เป็นการประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยดีด้วยความสงบสุข (Buddhadhaspikku, 1993)

ความหมายของความกตัญญู

ความกตัญญู มาจากคำว่า กะตัน เป็นคำนาม (ผู้) รู้อุปการะที่ท่านทำให้ (ผู้) รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที. [ป. กต ว่า (อุปการคุณ) ที่ท่านทำแล้ว และ ญ ว่า ผู้รู้ .(พจนานุกรมแปล ไทย-ไทย ราชบัณฑิตยสถาน) เป็นการรู้สึกสำนึกในคุณ เป็นผู้รู้คุณที่คนอื่นทำให้แก่ตน ซึ่งความกตัญญูจะเป็นความดีที่เป็นพื้นฐานของคนดี เมื่อคนดีมีความกตัญญูเป็นพื้นฐานแล้ว ความดีทั้งหลายก็ไหลไปอยู่กับคนดี เปรียบเสมือนลำธารทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ และสร้างควมมีประโยชน์ให้แก่คน สัตว์ สิ่งของและแม้แต่สิ่งแวดล้อม ซึ่งการเป็นคนดีที่คิดทำดีต่อและสนองดีตอบ (Cheewarattaphat, 1997) มีอยู่ 2 จำพวก คือ

1. คนดีแบบมีเงื่อนไข ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นคนดีไม่บริสุทธิ์ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน
2. คนดีแบบไม่มีเงื่อนไขซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นคนดีบริสุทธิ์ ไม่หวังผลตอบแทน

พื้นฐานที่ดีของมนุษย์ คือความกตัญญู อันเป็นศิลปะในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นและสิ่งอื่นอยู่อย่างเป็นพลวัต นับตั้งแต่เกิดก็มีบุพพการีเลี้ยงดู เข้าโรงเรียนก็มีครูบาอาจารย์สั่งสอน เข้าปฏิบัติงานก็มีผู้บริหารอบรมการปฏิบัติงานที่ถูกต้อง มีเพื่อนร่วมงานช่วยกันทำงานเป็นทีมเพื่อส่งผลให้งานประสบความสำเร็จ รวมทั้งอาศัยปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิต มนุษย์จึงจำเป็นต้องเข้าใจความหมายของความกตัญญูซึ่งเป็นคุณสมบัติของคนดีดังกล่าวมาข้างต้น

ลักษณะของความกตัญญู

ปัจจุบันมีกระแสความเจริญทางเทคโนโลยีอย่างไร้ขีดจำกัด สิ่งยั่วยุตามกระแสโลกที่มีความพลวัตต่างๆ อาจจะทำให้เกิดความพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของเด็กเยาวชน ตลอดจนการสร้างการพัฒนาคความเจริญทางวัตถุมากกว่าคำนึงถึงการพัฒนาคความเจริญทางด้านจิตใจ ตลอดจนความต้องการทางด้านวัตถุเพื่อมาสนองความต้องการทางกาย ทางใจในการดำรงชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมทำให้เกิดการแย่งชิงโอกาส เพื่อการประกอบการเลี้ยงชีพ โดยบกพร่องในการคำนึงเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมในจิตใจ ขาดการคำนึงถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนไทยที่มีความกตัญญู รู้จักตอบแทนบุญคุณ ซึ่งความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยรักษาและประคับคองสังคมไทย ผู้ที่มีความกตัญญูมีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน ส่วนผู้ที่ไม่มีความกตัญญูคือคนอกตัญญู ไม่รู้คุณ ย่อมถูกมองว่าเป็นคนไม่ดี ไม่น่าคบหา ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมนมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่างๆ มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติไม่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่รวมไปถึงต่อสัตว์และพืชด้วย ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย ลักษณะของคนมีความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนา มี 2 ลักษณะ ได้แก่

กตัญญูชั้นสามัญ เป็นกตัญญูอย่างสามัญทั่วไปเป็นการรู้อุปการะคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตะ เป็นการตอบแทนคุณ ซึ่งเด็กและเยาวชนจะยอมรับว่าใครมีคุณก็ต่อเมื่อเขาทำอะไรให้กับตนเท่านั้น เช่น การยอมรับว่าพ่อแม่มีพระคุณเพราะได้เลี้ยงดูมา ยอมรับว่าครูมีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอน ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะเคยให้ข้าวให้ขนม

กตัญญูชั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูชั้นสูง ได้แก่การรู้จักคุณธรรมความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดี ไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น เป็นการตัดสินความดีด้วยความดี และรู้จนกระทั่งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา

โดยที่ลักษณะความกตัญญูที่จะต้องแสดงออกให้ปรากฏนั้นมีอยู่ 3 ประเด็น คือ

1. กตัญญูต่อบุคคล เช่น ลูกกตัญญู ศิษย์กตัญญู พลเมืองกตัญญู และศาสนิกชนมีความกตัญญู
2. กตัญญูต่อสัตว์ สัตว์ที่มีคุณต่อมนุษย์นั้นมี ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น ที่ใช้เป็นพาหนะ ลากซุง เทียมเกวียนและไถนา เป็นต้น คนกตัญญู ยอมรับคุณของสัตว์เหล่านี้
3. กตัญญูต่อสิ่งที่ไม่มียัญญาณ บรรดาสิ่งของเครื่องใช้ที่เป็นคุณประโยชน์แก่ตน หรือสิ่งที่ป้องกันภัยอันตรายได้ในเวลาอับจนมาแล้ว คนกตัญญูยอมรับรู้สึกใครไม่อยากให้ใครเอาไปได้หรือเอาไปทำลายเสีย บางทีถึงต้องเปล่งวาจาว่าสิ่งนี้ชีวิตที่เดียว ตัวอย่างเช่น ไม้คานที่ใช้หาบของขาย เมื่อเจ้าตั้งตัวได้เป็นคนมั่งมีศรีสุขขึ้น คิดถึงคุณของไม้คานได้ เลี่ยมทองเก็บไว้เป็นที่ระลึก เป็นต้น

ลักษณะของคนกตัญญูรู้คุณ ควรจะมีลักษณะดังนี้

1. มีความซื่อสัตย์
2. จงรัก และภักดี
3. อ่อนน้อมถ่อมตน
4. มีสติระลึกได้อยู่เสมอ
5. ไม่ประทุษร้ายต่อคน สัตว์ และสิ่งของ
6. ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นผู้มีคุณ
7. มีเมตตาจิต คิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
8. รักเกียรติและศักดิ์ศรีของตน
9. เป็นที่รักของคนทั่วไป
10. ชีวิตมีแต่ความสุข และสมหวัง

สังคมมนุษย์จะอยู่ด้วยกันด้วยความมั่นคง ยั่งยืนและรอดปลอดภัยได้ด้วยความกตัญญู ซึ่งเป็นบ่อเกิดความรักและความผูกพัน เช่น พ่อ-แม่-ลูก ครูกับศิษย์ ฯลฯ ความกตัญญูช่วยให้เกิดความเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้ว ก็มีแต่ความเบิกบานสำราญใจ เกิดความสุข ความสบายใจ เกิดปัญญาที่จะนำมาใช้ในการส่งเสริมการใช้ชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ส่วนการแสดงออกต่อผู้มีพระคุณมีลักษณะดังนี้

พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ลูก เลี้ยงดูป้องกันและรักษาพ่อแม่ที่เป็นพ่อแม่จริงๆ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้ว จะไม่ทอดทิ้ง ถึงแม้จะประสบความลำบากยากจน ถ้าเคียดแค้นเพียงใดก็ตาม ก็จะไม่ทอดทิ้งลูก กลับคอย ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ไม่ให้เกิดแก่ลูก เมื่อมีเหตุสุดวิสัยที่จะป้องกันได้ เช่น ต้องประสบภัยคือความเจ็บไข้ ได้ป่วย พ่อแม่ก็ไม่ทอดทิ้งพยายามรักษา พยายามด้วยตัวเองบ้าง หากหมอรักษาบ้าง บางครั้งพ่อแม่ต้อง ทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ ยอมอด ยอมทนเพื่อลูก ต้องการให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน มีความรู้ ความฉลาด เท่าทันคนอื่น พ่อแม่ นอกจากจะให้กำเนิด เลี้ยงดู ป้องกันรักษาลูกแล้ว ท่านทั้งสองยังมีจิตใจที่ประกอบด้วย คุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม 4 ประการ อันได้แก่ เมตตา ความรักใคร่สนิทสนม กรุณา ความปราณีสงสาร ในเมื่อมีความทุกข์ยากเดือดร้อน มุทิตา พลอยยินดีในความสำเร็จของลูกด้วยความจริงใจ และ อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อลูกมีการงานทำ สามารถเลี้ยงตนและครอบครัวได้ พ่อแม่ได้เลี้ยงดู จึงต้องเลี้ยงท่าน ตอบแทน ช่วยทำการงานของท่าน รักษาวงศ์สกุลไว้ ประพฤติตนให้เป็นผู้ควรรับมรดก เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ ดังนั้น พ่อแม่จึงเป็นผู้มีคุณแก่ลูกทั้งหลาย

ครูอาจารย์ เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ ไม่ว่าจะในระดับไหน ชั้นไหนก็ตาม เรียกว่าท่าน สอนให้เรามีความรู้ ความสามารถ ประกอบด้วยคุณธรรม จริยธรรม นำคุณธรรมและจริยธรรมไปใช้เป็น เครื่องมือป้องกันตัวเอง นำความรู้ความสามารถไปใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพการงาน ครูอาจารย์ นับได้ว่า เป็นครูคนที่สองรองจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ ได้อบรมสั่งสอน จึงต้องต้อนรับด้วยความเต็มใจ เมื่ออยู่ ร่วมกับท่าน ต้องเข้าไปคอยอุปัฏฐากรับใช้ เมื่อไม่ได้รับใช้ใกล้ชิดท่าน เวลาท่านมีกิจเรียกใช้ ก็ยินดีรับใช้ เชื้อ ฟังคำสอนของท่าน และตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ดังนั้น ครูอาจารย์จึงเป็นผู้มีคุณแก่ศิษย์ทั้งหลาย

พระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ผู้ทรงเป็นพระประมุขของประเทศ สืบเชื้อสาย มาจากกษัตริย์องค์ก่อนๆ ซึ่งได้รักษาเอกราชของประเทศมา ไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชาติอื่น มอบมรดก คือเอกราชและอธิปไตยไว้ให้แก่ประชาชน แม้ทุกวันนี้พระองค์ทรงเป็นศูนย์รวมแห่งจิตใจของชนชาติไทย ทรงสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อความสุขของพสกนิกร โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ แม้จะอยู่ในถิ่นทุรกันดาร ไกลแสนไกลเพียงใด พระองค์ก็เสด็จไปบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ช่วยเหลือและให้กำลังใจเสมอ พระมหากษัตริย์ จึงเป็นผู้มีคุณแก่พสกนิกรทั้งหลาย สมควรที่บุคคลผู้อาศัยอยู่ใต้ร่มพระบารมีต้องประพฤติตนเป็นพลเมืองดี เคารพเชื่อฟังในพระบรมราโชวาทที่ตรัสสอน

ด้วยเหตุที่พ่อแม่ ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์ ได้สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ลูก จึงนับว่า เป็นผู้ที่มีคุณ และสมควรอย่างยิ่งที่ทุกๆ คนควรที่จะตอบแทนคุณ คือ สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ท่านเหล่านั้นบ้าง ตามสมควรแก่ความสามารถและโอกาสอันวยในการประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มี พระคุณของเราคืออะไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ ทำโดยพูดถึงพ่อแม่ให้คนอื่นฟังได้ว่า ท่านดีกับเราอย่างไร กิจกรรมที่นิยมทำกันมากคือ การทำบัตรอวยพรวันพ่อและวันแม่ แต่วิธีที่ดีที่สุดคือ ประกาศที่ตัวเอง เพราะเป็นลูกและได้รับการอบรมมาจากพ่อแม่ ฉะนั้น ความประพฤติดีของเด็กจะเป็นตัวประกาศคุณพ่อแม่ไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ ลูกสามารถตอบแทนได้โดย เป็นเด็กดี ช่วยงานบ้านง่ายๆ ประพฤติตนเป็นลูกที่ดี

ความกตัญญู ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดา ในฐานะผู้มีความกตัญญูทดแทน อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอด ไม่มีปัญหา ปัญหาคนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะไม่เกิดขึ้น สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ ฯลฯ ช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน

แนวทางการจัดกิจกรรมของพ่อแม่ที่ช่วยส่งเสริมความกตัญญู ที่เป็นวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูทดแทนที่ไว้เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น เป็นเรื่องที่ไม่ยากถ้าพ่อแม่ให้การเลี้ยงดูเอาใจใส่ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกในการสร้างพฤติกรรม ดังนี้ กิจกรรมทางตรง คือ การส่งเสริมให้ลูกได้ปฏิบัติและทำกิจกรรมที่เป็นการปลูกฝังให้เกิดความกตัญญู เช่น สอนให้ลูกช่วยยกน้ำดื่มมาให้พ่อแม่ เมื่อกลับมาจากทำงาน การช่วยเหลือของเล็กๆ น้อยๆ เมื่อต้องไปซื้อของ หรือการที่ลูกช่วยงานบ้านง่ายๆ พ่อแม่ควรชื่นชม และเน้นถึงความสำคัญของพฤติกรรมว่าลูกได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อพ่อแม่แล้ว และกิจกรรมทางอ้อม คือ การเป็นแบบอย่างที่ดี พ่อแม่ต้องแสดงพฤติกรรมความกตัญญูให้ลูกเห็น เช่น การซื้อของหรือการทำอาหารให้คุณปู่ คุณย่า คุณตา คุณยาย หรือญาติผู้ใหญ่ที่มีพระคุณ ให้ลูกได้มีส่วนร่วมในการมอบสิ่งของ หรืออธิบายสาเหตุที่ต้องแสดงความกตัญญูต่อท่านเหล่านั้นว่า ท่านมีบุญคุณอย่างไรต่อเรา ถ้าไม่ท่านเหล่านั้น เราจะเป็นอย่างไร และให้ลูกวิเคราะห์ผลของการทำกิจกรรมนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างกาย หรือความรู้สึกอึดอัดทางจิตใจ เมื่อได้แสดงความกตัญญูต่อผู้อื่น

ความกตัญญูตามแนวพระพุทธศาสนา

นิมิตต์ สารัฐพานิ กตัญญูทเวทิตา อ่านว่า นิ-มิต-ตั้ง-สา-ทุ-ฐ-ปา-นัง-กะ-ตัน-ยุ-กะ-ตะ-เว-ทิ-ตา ความกตัญญู รู้คุณ เป็นเครื่องหมายของคนดี ที่สอนให้บุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทน บุคคลที่มีคุณและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรานั้นมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น ซึ่งในมงคล 38 มีเรื่องความกตัญญูบรรจุที่มงคล 25 ดังนี้

กตัญญู	รู้บุญ	คุณพ่อแม่
คนเฒ่าแก่	แลอาจารย์	ท่านทรงศีล
จอมมุขนินทร์	ปิ่นเกล้า	เจ้าธานี
หาวิธี	แทนคุณ	สมดุลกัน

แสดงให้เห็นถึงการรู้จักคุณ และตอบแทนท่านผู้นั้น บุญคุณที่ว่ามีใช้ว่าตอบแทนกันแล้วก็หายกัน แต่หมายถึงการรำลึกถึงพระคุณที่เคยให้ความอุปการะแก่เราด้วยความเคารพยิ่ง ท่านว่าสิ่งของหรือผู้ที่ควรกตัญญูนั้นมีดังนี้

1. กตัญญูต่อบุคคล บุคคลที่ควรกตัญญูก็คือ ใครก็ตามที่มีบุญคุณควรระลึกถึงและตอบแทนพระคุณ เช่น บิดา มารดา อาจารย์ เป็นต้น

2. กตัญญูต่อสัตว์ ได้แก่สัตว์ที่มีคุณต่อเราช่วยทำงานให้เรา เราก็ควรเลี้ยงดูให้ดีเช่นช้าง ม้า วัว ควาย หรือสุนัขที่ช่วยเฝ้าบ้าน เป็นต้น

3. กตัญญูต่อสิ่งของ ได้แก่สิ่งของทุกอย่างที่มีคุณต่อเราเช่น หนังสือที่ให้ความรู้แก่เรา อุปกรณ์ทำมาหากินต่างๆ เราไม่ควรทิ้งขว้าง หรือทำลายโดยไม่เห็นคุณค่า

เพราะฉะนั้นความกตัญญูทำได้ไม่ยาก เพียงแค่มุ่งจิตใจที่บริสุทธิ์และจริงใจ สร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ท่านเหล่านั้น ตามสมควรแก่ความสามารถและโอกาสอำนวย และที่สำคัญควรมีจิตใจที่เมตตาอารี คอยช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนที่ผู้อื่นคอยช่วยเหลือเรา แล้วผลบุญนั้นจะส่งผลดีให้แก่เราไม่วันนี้ก็วันข้างหน้า ซึ่งในทางพระพุทธศาสนากล่าวได้ว่าผู้ที่เราควรปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ มีด้วยกัน 6 อย่างคือ ทิศทั้ง 6 ในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

1. ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ มารดา บิดา
2. ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครู อาจารย์
3. ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร ภรรยา
4. ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตร สหาย
5. ทิศเบื้องต่ำ ได้แก่ บ่าว ไพร ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา
6. ทิศเบื้องบน ได้แก่ พระสงฆ์ สมณะพราหมณ์ หรือ นักบวช

ในครั้งสมัยพุทธกาลเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในกรุงราชคฤห์ เช้าวันหนึ่ง ขณะพระองค์กำลังเสด็จรับบิณฑบาตได้ทอดพระเนตรเห็นมาณพหรือผู้ชายคนหนึ่ง ชื่อ สิงคาละ กำลังประนมมือน้อมนมัสการทิศทั้งหกนั้น ซึ่งหมายถึง ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ฯลฯ เป็นต้น เพื่อสกัดกั้นอันตรายอันจะมีมาแต่ทิศนั้นๆ เขาซึ่งเคารพเชื่อฟังคำพูดของพ่อ จึงทำเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสบอกว่า ทิศทั้งหก นี้ ในพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ไหว้กับลักษณะนั้น แล้วทรงแสดงวิธีไหว้ทิศทั้งหก ในพระพุทธศาสนาให้ชายผู้นั้นฟัง (Phra Brahmagunabhorn P.A. Payutto, 2000)

ทิศ 6 มีความสำคัญต่อมวลมนุษยชาติ และเป็นที่มาของนิสสัยใจคอ เป็นที่มาของ ความเก่งความดี เป็นที่มาของความสุภาพความเจริญ ทั้งชาตินี้และชาติหน้า สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ใคร จะได้มาง่ายๆ ต้องขึ้นอยู่กับการปฏิบัติหน้าที่อย่างสมบูรณ์ของทิศ 6 ดังนี้

ประการที่ 1 ผู้ที่อยู่ตรงกลางปฏิบัติตัวตามหน้าที่ที่มีประจำทิศได้ครบถ้วน

ประการที่ 2 ทิศทั้ง 6 ที่อยู่รอบข้างต่างก็ปฏิบัติตัวได้เหมาะสม ตามหน้าที่ประจำทิศของตน

ส่วนวิธีที่จะปฏิบัติตัวตามหน้าที่ประจำทิศ ให้ได้อย่างสมบูรณ์ เราต้องรู้เสียก่อนว่า หน้าที่ประจำของแต่ละทิศตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ นั้น พระองค์ทรงแทรกศีลธรรมเอาไว้อย่างไรบ้าง

ในเบื้องต้นหากพิจารณาทิศใหญ่ คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา และทิศเบื้องบน ซึ่งจัดว่าเป็นทิศที่สำคัญ เพราะคนเราจะมิมีเสียใจคอที่ดี มีความเก่งความดี มีความสุขความเจริญ ก็เพราะได้มาจาก 6 ทิศนี้ กรณีบุคคลใน 3 ทิศใหญ่นี้ ปฏิบัติหน้าที่ไม่สมบูรณ์ ก็เป็นการยากที่บุคคลจะได้มีเสียใจ คอที่ดีๆ ได้ความเก่ง ความดี ความมีศรัทธภาพ รวมทั้งความสุขความเจริญ อีกทั้งโอกาสที่จะทำให้เราพลาดพลั้ง ไปทำบาปอกุศลจนต้องไปสู่อบาย ได้รับทุกข์ทรมาน แสนสาหัส ก็มีมากขึ้น อันเนื่องด้วยเพราะหน้าที่ประจำของบุคคลในแต่ละทิศนั้น พระพุทธองค์ทรงแฝงศีลธรรม ทรงแฝงวิธีกำจัด อวิชชา หรือความไม่รู้เอาไว้ด้วย จึงมีผลทำให้ผู้ที่ถูกหล่อหลอมจากทิศ 6 ที่ดีเกิดความสำนึกใน การรับผิดชอบดังนี้

1. มีความสำนึกรับผิดชอบต่อตัวเอง
2. มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม
3. มีความสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมทางเศรษฐกิจ
4. มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

ด้วยเหตุดังกล่าวที่เขียนมาข้างต้นหน้าที่ประจำทิศ 6 จึงเป็นบทฝึกคนที่ทำให้เกิดความสำนึก ในการ รับผิดชอบร่วมกันซึ่งตรงนี้เองที่สามารถนำไปใช้ในการประเมินศีลธรรมด้านความกตัญญู ว่าตัวของเรา และทิศ 6 ได้ทำหน้าที่ของตน สมบูรณ์อย่างไร

สรุป

ความกตัญญูทุกเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อ การที่คนเราจะมี ความคิดใฝ่ดี ตั้งใจทำความดีสร้างสมคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัว เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก แต่ที่ยากยิ่งกว่านั้นก็คือ ทำอย่างไร จึงจะรักษาความตั้งใจที่ตนนั้นไว้ โดยไม่ทอดทิ้งไม่เลิกกลางคัน เพราะในการทำมาค้าขายย่อมมีอุปสรรค มีปัญหา ขัดขวางมากมาย ไหนจะปัญหามาภายนอกคนรอบข้างจากสิ่งแวดล้อม ไหนจะปัญหาภายในจากกิเลส รุมล้อมประดังกันเข้ามา เราจะเอาตัวรอด ยืนหยัด สู้ปัญหาทั้งหลายที่เข้ามาผจญได้ โดยไม่ทอดทิ้ง ก็ต้องมีสิ่งที่ยึดเหนี่ยวใจไว้ นั่นคือความกตัญญู ไปโรงเรียน เรียนหนังสือ แม้จะยากแสนยาก ท้อถอยจะเลิกเสียก็หลายครั้ง เพื่อนฝูงบางคนชวนไปเที่ยวเตร่เฮฮา ดูน่าสนุกกว่ามากแต่เมื่อนึกถึงคุณพ่อคุณแม่ คิดว่าท่านอุตส่าห์ ทะนุถนอมเลี้ยงดูเรามาจนเติบโตใหญ่ ท่านฝากความหวังไว้กับตัวเรา อยากเห็นตัวเราได้ดีเพียงใดพอดคิดเท่านั้น ความกตัญญูเกิดขึ้น ก็มีแรงสู้ แม้จะยากแสนยาก แม้จะเหนื่อยแสนเหนื่อย ก็กัดฟันสู้ มุมานะตั้งใจเรียนให้ดี ให้ได้ ไม่ยอมประพฤติดัวไปเินทางเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูลให้คุณพ่อคุณแม่ ครูบาอาจารย์ ได้อายโดยเด็ดขาด

แม้ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ตั้งใจจะทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาแน่นอนว่า ในการทำงานนั้น จะต้องมีการกระทบกระทั่งกัน คนเราหลายคนก็หลายความเห็น ต่างคนก็ต่างตั้งใจดีกันทั้งสิ้น แต่ความคิดความอ่าน ความสามารถอาจไม่เท่ากัน และบางครั้งก็เกิดจากทิฐิมานะคิดไปว่า “ถึงแก่จะหนึ่ง แต่ฉันก็แน่เหมือนกัน” ทำให้ไม่ยอมกัน ที่เป็นเช่นนี้ เพราะต่างก็กำลังฝึกฝนตนเองอยู่ กิเลสในตัวก็ยังมียังไม่ได้หมดดั่งนั้นถ้าไม่รู้จักควบคุมให้ดี จึงมีโอกาสขัดใจกันได้ หรือบางทีออกไปทำงานเผยแผ่ธรรมะ ก็พบกับคนที่ยังไม่เข้าใจ ไม่เห็นด้วย พุดนินทาว่าร้าย ดั่งนั้นจึงมีนักปฏิบัติธรรม นักเผยแผ่ธรรมะ รวมทั้งผู้ที่ตั้งใจทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม หลากๆ คนเบื่อหน่าย ท้อถอย และเลิกราไปกลางคัน%๐ในทางกลับกันกรณีเป็นผู้ที่มีความกตัญญูเป็นพื้นใจแล้ว เมื่อความท้อถอย ความเบื่อหน่าย ก็คิดแทนได้ว่าที่เราได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมะรู้การสร้างบุญกุศล รู้วิธีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ รู้บุญรู้บาปอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ได้ทรงเสียสละอุทิศชีวิตทุ่มเทค้นคว้าจนตรัสรู้หลักอริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐทั้งหลายมาสอนเรา ได้คิดถึงชีวิต เลือดเนื้อ ความเพียรพยายามที่พระองค์ได้ทรงทุ่มเทลงไปตามตลอดระยะเวลาที่ทรงบำเพ็ญบารมี ตลอดจนถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ทั้งหลายที่ท่านอุทิศสัจกายทอดคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อๆ กันมา และอบรมสั่งสอนให้เราได้ทราบได้รู้ถึงคำสอนของพระองค์ โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก คิดเพียงเท่านั้น ความท้อถอยก็หาย ความเหนื่อยหน่ายก็คลาย แม้ความตายก็ไม่หวั่น เกิดกำลังใจที่จะทำความดีต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ความกตัญญูจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง ที่จะประคองใจของเราให้ดำรงมั่นอยู่ในคุณธรรมอันอื่นๆ ขึ้นไป

References

- Buddhadhaspikkhu. (1993). *Gratitude is guardian of the world*. Bangkok: Dhammasapha.
- Phradhammapidok (P.A. Payutto). (1996). *The culture development in Thai people*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University press.
- Phradhammapidok (P.A. Payutto). (1999). *Bhudadhamma (Revised and Adjusted edition)*. (8th ed.). Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University press.
- Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto). (2000). *The Buddhist's Discipline*. Bangkok: Pimsuay.
- Cheewarattaphat, S. (1997). *Propitios and quality of life*. (3rd ed.). Bangkok : Nanaprint.